

Csigó László felvételei és reprodukciói

Egy vasmunkás életútja

Pongrácz Kálmán emlékeiből

1898—1910

Két évvel öregebb századunknál. Pesterzsébeten született. Édesapja rakodómunkás, „tróger, így mondták azelőtt”, aki 17 évesen jött el falujából, szerencsét próbálni. Édesanyja, egy oroszországi bányász árvája, cseléd lány volt. A pesterszébeti otthonról nem őriz emlékeket. Hároméves volt, amikor katonaszökevény apját elvitték; édesanyja akkor a három kisgyerekekkel beköltözött rokonaihoz a Ferencvárosba, és beállt a Soroksári úti Király malomba, zsákvarrónőnek. A gróf Haller utcában (ma: Hámán Kató út), nagynénje otthonában cseperedett föl a kisfiú. „Nekem azért jó dolgom volt.” Nővérei gondozták, ápolták, a 75 lakásos bérház pedig valóságos gyerekparadicsomnak tűnt, ahol mindig akadtak játszótársak, ahol „jókat lehetett bonyózní”. (Ezeknek a stúdiomunkának később nagy hasznát vette.)

A legfőbb bánat, amit gyerekkorából őriz: ő nem kapott új ruhát húsvétra, pedig a legtöbb pajtását ilyenkor ruházták föl a szülők. Az ünnep után napokra begubózott, csöndben sirdogált. De az ilyen gyerekkeserőségeket gyorsan feledtette az anyai szeretet, a gondos, céltudatos nevelés. Őt már hatévesen elvitte magával az édesanyja a malomipari munkások szakszervezetébe. Együtt énekelhette a felnőttekkel: „*Fel szocialisták, sorakozunk / dobszóra, legyünk szabadok! . . .*” Az iskolában is jól érezte magát. Bárczy István polgármestersége alatt nekik, ferencvárosi gyerekeknek is új iskolát építettek, a Mester utca—Tóth Kálmán utca sarkán.

1911—1919

Apja halálával a gyerekkor véget ért. 1911-ben mint „14 éves”, becsempészték a Király malomba, ahol

Nagy kár, hogy Budapest első munkás-polgármestere, illetőleg Nagy-Budapest legelső tanácselnöke — akinek 80. születésnapján, 1978. október 11-én nyújtották át a „Pro Urbe Budapest” aranyérmét — sosem vezetett naplót viszontagságos élete során. Az ő köreiből ez nemigen divott. Sőt, ezután sincs szándékában visszaemlékezéseket írni. Az interjút is el akarta hártani. „Nincsen az én életemben semmi rendkívüli. S ma annyi emlékiratot olvashatnak! Annyian írtak már a régi harcokról, a helytállásról; az én emlékeim jóval szerényebbek.” Az egykor oly vidám, életerős férfi ma: szikár, aszketikus jelenség. De ma is szdgyenyesen tartja magát. Belső tartását pedig fel-felforrósodó önérzettel őrzi. Évek óta visszavonultságban él. Az első találkozáskor úgy tűnt: emlékein sem kíván osztozni senkivel. A szobrásznak hajdanán minden bizonnyal könnyebb dolga volt az akkor élete teljében levő tanácselnökkel. Az ő művész-szeme észrevette homlokán a jellegzetes oroszlánfráncot, s ezzel a felfedezésével érvelve sikerült rábírnia, hogy néhányszor modellt üljön. *Nota bene: Kisfaludi Strobl Zsigmond terrakotta mellszobra talán az egyetlen műtárgy a szerény, kétszobás otthonban. A főváros egykori vezetője se műkincseket, se más földi javakat nem gyűjtött. A mellszobrot pedig rejtegette, sokáig állt letakarva, nehogy meglássa valaki. Az ötvenes évek elején az ilyesmi nem volt tréfadolog. Annak idején megkérdezte a művésztől, Rákosi Mátyást megmintáztá-e már. S bizony elvette a kedvét a válaszul kapott „nem”. Mint ahogy még a negatívja is elégettette azoknak a fényképfelvételeknek, amelyek a Ganz Vagongyár udvarán készültek, valamikor 1947—48 között; ugyanis a 182 centire nőtt vezérigazgató (ez volt ő) túlonlul fölmagasodott a képeken az alacsonytermetű pártfőtikárnak. Mondom, a szobrást eleinte igen irigyeltem. Mert én egy komor, szűkszávú, már koránál fogva is tiszteletet, kíméletet érdemlő emberrel találtam szemben magam, aki határozottan ellenzi a személyével kapcsolatos publicitást. Valószínűleg a nemrég örökre eltávozott Bartos István, a sokáig-volt tanácselnökhelyettes emlékének idézése törte meg a jeget. Őt 1970-ben ismertem meg, ugyancsak Pro Urbe kitüntetése alkalmával. S Pongrácz Kálmánnak harmatos lesz a szeme: „A legjobb, a leghűségesebb barátom vesztettem el benne . . .”*

A későbbiekben megadással tűrte, hogy én is próbálkozzam a megmintázásával. Kirajzolódott apránként, nagy vonalaiban, sok makacs hézaggal — ezeket önérzetnek tulajdonítom és nem firtatom — a sokszínű, mozgalmas, rendkívül produktív, meredeken a magasba szökő életútja, telistele veszélyes buktatókkal; egy politizáló munkás arcéle. Akiből az adott történelmi szituációban hivatásos politikus lett, országos ügyek szereplője, intezője. Mindemellett ő végig elsősorban vasasnak vallotta magát. „Bennem nem is osztályöntudat, de osztálygög volt. Ezt épp elégszer a fejemhez is vágta”. Ugyanakkor neves építőművészünk, aki mindvégig együtt dolgozott vele a Városházán, a többi között ezt mondja róla: „Igazi grand-seigneur volt!” Micsoda végleteket sejtet a két kijelentés . . .

Honnan érkezett Pongrácz Kálmán a közélet porondjára? S mi lehet az oka, hogy immár húsz esztendeje jóformán semmit nem tudunk róla?

lisztport, korpaport sepregetett némi keresetért. 1912-ben pedig, amikor valóban belépett a korbba, beállt vasesztergályos inasnak a Futó utcai Liftgyárba. „Igen jó helyre” került. A gyár vezetői liberális, demokratikus gondolkodású emberek voltak; az itt dolgozó szervezett szakmunkások mellett egyképpen jól meg lehetett tanulni a mesterséget és a munkásszolidaritást. 1914-ben a segédeket elvitték katonának, s rá, az „öreginasra” hárult a feladat, hogy tanítsa, irányítsa, nevelje a keze alatt dolgozó hat inast. Fűtötte az ambíció, hogy élete első felelősségteljes posztján helytálljon. De alighogy felszabadult — és már tagja volt a vasasszakszervezetnek —, 1916 májusában az ő behívója is megérkezett. A géppuskás tanfolyamról egyenesen az erdélyi frontra került, mint a 32-es gyalogezred — a pesti háziezred — géppuskása.

Mindig sok barátja volt: a szomszéd-

fiúk között, a munkahelyén, a vasasoknál; a fronton újabb barátokat szerzett. Sőt itt találkozott azzal a fiatal emberrel, akit sokáig példaképnek tekintett. Szakaszvezetőjét (civilben szeneskocsis volt) ma is hősként emlegeti. Mindig ő vállalkozott a legveszélyesebb harci feladatokra. „Nyelvet” is mindig ő szerzett. Egyszer kettesben fogtak el egy hattagú román járőrt a Gyergyói Havasokban, egyetlen puskalövés nélkül. Csodálta és tisztelte ezt a rettenthetetlen embert, aki még nála is bátrabb, ügyesebb! Valóságos hős! Akinek sok-sok érdeme mellett a fegyelmezetlensége bocsánatos bűnnek számított. (Ez a momentum is sokszor felbukkanhatott Pongrácz Kálmán előtt, élete megannyi kritikus helyzetében . . .) Például: elérkezett a szakaszvezető szabadságos ideje, de nem jött meg róla a hivatalos papír — akkor egyszerűen szedte a sátorfáját és hazament, mond-

ván, hogy 8 nap múlva visszajön. Így is lett. És felettesei szemet hunytak a történetek fölött!

Később az olasz frontra kerültek. Amíg jött hazulról csomag, érkeztek levelek meg a „Népszava”, addig viszonylag könnyű volt elviselni a katonaleletet. Aztán teljes hírzárlatot rendeltek el. Nem tudtak a külvilágról, az otthoniakról semmit. Amikor pedig 40 napon át az első vonalban hagyták őket, a szokásos 10 nap helyett — az már fölöttébb gyanús volt! Az ezredparancsnokság fél 8-kor elesett, de ő még fél 11-kor is tüzelt a géppuskájából... Kilőtték mellőle az őrzetőjét meg egy jóbarátját — akkor megadta magát.

1918. október 27-én esett angol fogásba a Plavénál. A legtöbbjük a fogolytáborban ivott életében először kakaót, evett vaját. Gyapjúzoknit, jégérsőt sem hordtak azelőtt. De bármilyen „úri dolguk” volt az angoloknál, a honvágyukon ez mitsem enyhített. És otthonról semmi hír!

1919. december 19-én, 14 havi fogás után végre hazatérhettek. „A főváros addigra túl volt már minden...” Micsoda keserves civil-valóságra érte! Az édesanyja már halálhíret vette valamelyik katonatársától; azt hitte, kísértetet lát, amikor betoppant. A szeretett lány sem győzte kívánni: férjhezment. A barátait hiába kereste: lecsukták vagy internálták őket. Voltak, akik emigráltak. Kedveszegtten tért vissza esztergapadjához, a Liftgyárba.

1920—1944

A gyár és a vasasok Thököly úti székháza lett élete két szilárd pontja. De a Liftgyárat később bezárták, mert a liberális tulajdonos áldozatul esett az „Ébredő Magyarok” bombamerénylétének. Fölvették a Ganz Villanygyárba, ahol 6 éven át dolgozott. Itt választották meg bizalmasnak. A szakszervezetek egész tevékenysége — a felvilágosítás, a szervezés, a jobb munkafeltételekért és a munkások jogaiért folytatott harc — a bizalmi-rendszerre épült. A vasasoké volt a legnagyobb, legerősebb szakszervezet. „Megvolt ennek az oka. A vasesztergályos például önállóan dolgozott — a többiek csoport-rendszerben —, kénytelen volt folyton számolni, gondolkodni, s ez kihatott a magatartására, az egész életvitelére. Nem lehetett véletlen, hogy a KMP első, 17 tagú Központi Bizottságában három vasesztergályos volt! És közülük az egyik lett Budapest városparancsnoka a Tanácsköztársaság alatt!” Az esztergályosok jobban is kerestek, mint a többi gépmunkás; persze, ezért is meg kellett küzdeniük. A bérvitákban a főkalkuláns gyakran alulmaradt, hiszen minden munkadarab elkészítési idejét — a forgási sebességet, a vágási mélységet, az előtolást stb. — pontosan ki tudták számítani maguk is. „Minket nem lehetett átverni.” A szakszervezetben rendezett menetszámítási s más továbbképző tanfolyamokon a trigonometriától kezdve minden szükséges ismeretet elsajátítottak. És nemcsak a bérért verekedtek. Ma is büszke haraggal emlékszik rá vissza: a Ganz Villanygyárban Move-

A 32-es gyalogezred géppuskása, nővérelével (1916)

egyensapokban dolgoztak a legöntudatosabb munkások. Mindazok, akik a „fajvédőkkel” bátran összecsaptak, és győztek. A gyűlöletes ellenfél sapkája volt a skalp...

1928-ban felépült a vasasok új székháza a Magdolna utcában (ma: Koltói Anna út). Édesanyja időközben újra férjhezment, akkor átköltöztek a Drégely utcába. De az ő igazi otthona már jóideje a szakszervezetben volt. A Ganz Villanygyárból kitették; vagy 9 hétig Csepelen dolgozott, 12 órás munkaidőben — miközben igen sokan álltak munka nélkül. Sztrájkkal tiltakoztak a tűrhetetlen viszonyok ellen; akkor aztán onnan is kidobták. Három éven át, 1929-től 1932-ig volt fekete-listán. Minden energiáját a mozgalomnak szentelte. És rendszeres tanulásba kezdett. A Magdolna utcai székházban folyamatosan szerveztek oktatási tanfolyamokat. Ő négy félévet végzett Braun Soma szemináriumán; helyesírást, fogalmazást tanultak, általános műveltségük megalapozását a görög-római kultúránál kezdték...

1930-ban beválasztották a vaseszszakszervezet Központi Vezetőségébe, s ő lett a felügyelő bizottság elnöke. Tisztsége nagy felelősséggel: a költségvetés, az összes pénzügyek felügyeletével járt. 1931-ben belépett a Szociáldemokrata Pártba. Egyre szélesedő látóköre a balszárnyra sodorta.

1932-ben, a gazdasági válság enyhültevel, a szakszervezet kiközvetítette a Ganz Vagongyárba. (A vasasok ezt a jogukat is kiverekedték: a munkáltató csak a szakszervezet közvetítésével alkalmazhatott szakmunkást. Ha mégis megszegték az egyezséget, azt munkáltató és munkavállaló egyaránt bánta: a szervezetlen szakmunkás általában képzetlenebb, gyöngemunkaerő volt — munkatársai pedig kiközösítették maguk közül.) Ugyan-ebben az évben, immár 34 évesen,

megházasodott; ekkor Kispestre költözött, felesége szüleihez. A mozgalomban már neve volt; a vagongyáriak a nagytekintélyű vasesztergályost főbizalmasnak választották. A gyár kitűnő műszaki gárdával rendelkezett, akik szintén megbecsülték a kiváló szakmunkásokat. A főbizalmas általában nem is a műszakiakkal gyűlt meg a baja; „az okos embereket mindig kedveltem, s ha lehetett, igyekeztem tanulni tőlük”. A munka folyamatos volt, a kereset tűrhető. „Amikor havi 200 pengő fixszel az ember könnyen viccelt — a legjobb vasesztergályosok keresete meghaladta a kuplában emlegetett kétszázat.” Ennek a vasasszakszervezet is nagy hasznát látta, sőt tudtak támogatni más szakmabelieket is. De a politikai harc egyre élesedett. A gyár katonai ellenőrzés alá került; az ország hadbalépése után pedig a baloldali munkásokat a harctérre küldték. A gyárnak nagy szüksége volt minden kiváló szakmunkására, a főbizalmi mégsem tudhatta soha, őrá mikor kerül sor... Aztán ebben is szerencséje volt. 1944 őszén, amikor minden főbizalmi letartóztatott — s akiket akkor megtaláltak és elhurcoltak, azok soha többé nem kerültek elő! —, őt kispesti lakásán keresték, de benn volt a gyárban. Egyik derék szomszédja gyorsan „leadta a drótot”. Elköszönt munkatársaitól, s mire a fogdmegek beértek az üzembe, ő az igazgatósági kapun át angolosan távozott. A főbizalmi a portás is respektálta...

Hat hétig a felesége sem hallott róla, bujkált a megadott címeken; aztán a címek elfogytak, az emberek egyre jobban féltek a megtorlástól, maradt a végső menedék: édesanyjához ment, a Drégely utcába. Természetesen a pincében nem mutatkozhatott, fenn rejtőzött el a lakásban. A házat bombatalálat érte, de ő épségben megúszta. Ide, a Drégely utcába üzentek érte: jöjjön le gyorsan a Mcs-

Feleségének lánykori arcképe (1930)

ter utcába! Akkor ért oda az első orosz gépköcsi-menetoszlop.

1945—1958

Azonnal hazaindult Kispestre, a feleségéhez. A vagongyáriak már keresték: jöjjön, nagy szükség van a jelenlétére. „Csak egy napot hagyjatok pihenem!” Másnap bement a gyárba. „Mi nem vártuk meg az államosítást, nyomban átvetttem a hatalmat, mint főbizalmi.” Megválasztották a Ganz gyárak Üzemi Bizottságát; s bár a szociáldemokraták eggyel több tagot delegáltak, őt, az akkor már kommunista párttagot egyhangúlag megválasztották üb-elnöknek. „Az üb akkor nagy hatalom volt!” Izgalmas, feszült napok, hónapok következtek. Az üzemekben is akadtak jócskán volt nyilasok, akik szabotálták a munkát, lázítottak a kiéhezett emberek között. A kezdet kezdetén megtanulta, mekkora teher a hatalom. A Ganz gyárak a Hitelbank érdekltségébe tartoztak. Ullmann báró, meg Perényi báró, a bankvezérek tárgyalóasztalhoz invitálták az üb-elnököket. Neki cégvezetői fizetést ajánlottak föl, amit persze elutasított. Ezekkel a pénzemberekkel szemben a formákra sem sokat adott. A kasszákat hegesztőpisztollyal nyitatta ki, hogy lássa, mi-ből lehet elkezdni az életet. De ezek meglepőzték! A kasszák üresen tátongtak, mindössze egyben talált vagy 300 ezer pengőt. Más volt a helyzet a szakemberekkel. „Becsületes partner vagyok” — az üb-elnök erről igyekezett meggyőzni a nagy tudású, nélkülözhetetlen műszaki gárdát. A mérnök-fel-találó Jendrassik György megmaradt a vezérigazgatói székben. A műszaki-technikai haladásért is küzdő vasesztergályos váltig mondogatta mozgalmi feletteseinek: „Jendrassiknak kell adni a legszebb villát, a legszebb autót, a legszebb nőt...” Alaposan megdörgál-

A Ganz gyárak üb-elnöke (1945)

A Ganz gyárak vezérigazgatóját Budapest polgármesterévé választották (a képen jobbról a második, 1949)

ták: túlbecsüli a szakembereket! Mit akar a tőkés emberétől? Csak-hogy ő már a Ganz Villanygyárban megtanulta, ki az a Kandó Kálmán, s azt is fel tudta mérni, mekkora érték az országnak egy Jendrassik. 1945-ben, amikor megkérdezte a vezérigazgatótól, miért nem állt elő világhírű találmányával már előbb, az értetlenül nézett az illegálisból épp-csak előkerült vasasra: hiszen akkor a németeké lett volna a gázturbina! Nem a „nagyhatalmú” üb-elnökön múltott, hogy a néves feltaláló végül mégis otthagya a gyárat, s elment Angliába. Vele tartott a kereskedelmi igazgató is, szintén igen művelt, képzett mérnök, aki nagy tapintattal tanítgatta a kommunista munkást a gyárvezetés fortélyaira. Egyszer csöngetett a telefonja, Londonból kereste Jendrassik: „Sokat emlegettük tegnap...” — „Szidtak?” — „Dehogyan, Pongrácz úr...” Mái bánja, hogy amikor már ő volt a vezérigazgató, és Angliába utazott gépekért, nem kereste fel nagynevű elődjét. Dehát erre nem volt felhatalmazása kiküldőitől — s ekkorra már kezdte megszokni a fokozódó fegyelmet. (Azért a londoni Magyar Clubba csak elment, programon kívül; s látván, mennyire megsínylik honfitársai az élelmiszerjegyes világot, következő útja alkalmával kivitt nekik egy csomó gyulai kolbászt, ezt-azt, vállalva az élelem-csempészes ódiúmat.)

Az szinte törvényszerű volt, hogy a nagyüzemek államosításakor a kommunista üb-elnököt, a nagytekintélyű régi vasast neveztek ki a Ganz-gyárak vezérigazgatójává. Addigra már sokmindent megtanult a gyárvezetés tudományából, s harcedzett politikusnak számított. Ekkor történt a szinte példátlan eset: egy nyilvánosságra hozott párthatározatot visszavontak. Ő maga és a munkatársai is rádióközleményből értesültek róla, hogy „Pongrácz Kálmánt kinevezték iparügyi államtitkárnak” (a szociáldemokrata Bán

Antal miniszter mellé). A munkások azonnal küldöttséget menesztettek az illetékesekhez: „Ne vigyék el Pongráczot a Ganzból!” És a kinevezés nem lépett hatályba...

1949-ben behívták a pártközpontba, és közölték vele: őt jelölik Budapest polgármesterévé. Tiltakozni próbált: „Nekem a közigazgatásról fogalmam sincs!” De most már nem volt apelláta. Az útravaló pedig ennyi volt: „Szeresd a népet, a többit tanuld hozzá!” És az Újvárosházán ülésző Törvényhatósági Bizottság Pongrácz Kálmánt polgármesterévé választotta.

Zúgó fejjel indult a Városházára. A díszegyenruhás portás épp tereférelt, s ő félbeszakította: „Hol van a polgármesteri hivatal?” Az gorombán ráförmedt: „Nem fogad a polgármester úr!” Az ilyen hangnemtől már megszokott, s ettől hirtelen felocsúdott kábulatából. Emelt hangon közölte: „Én vagyok a polgármester!” De a hivatali szobáját csak nem találta, rossz ajtókon nyitott be, míg végül egy városházi dolgozó eligazította. Avval meg azért volt baja, mert már tíz méterről nyújtotta a kezét, s hajlongott előtte. „Nekem ugyebár volt gyerekaszobám, tudtam, hogy nem illik tíz méterről kezdeni a köszöntést.” Meg sem lepődött, amikor az illető nyomban felajánlotta spicli-szolgálatát is... Való igaz, hogy sok „oda-nem-való” embert kitett a Városházáról. Viszont a lehető legjobb munkahelyi kapcsolat megteremtésére törekedett a jól-képzett, tisztességes szakemberekkel. „Sohsem volt bennem féltékenység, sokkal ellentétben én igyekeztem magam köré gyűjteni a nálamnál okosabb, képzetesebb embereket — hogyan is dolgozhattam volna nélkülük?!”

A Városházán végképp nem volt percnyi megállása. És beiratkozott — a rövid útbaigazítást nem feledte — a tudományegyetem jogi karára. Öt éven át, minden reggel 6 órától fél 9-ig, valósággal öntötték a fejébe a tu-

dományt a legkiválóbb városházi jogászok. (Név szerint Szecsei Dénest említi.) Végül „summa cum laude” doktorált. „Tény, hogy a törvényt akkor már jobban tiszteltem, mint annak előtte...” A legjobb gondolatai mindig hajnalban támadtak, ilyenkor ébredt rá arra is, ha valami hibát követett el az előző napon. Alig várta, hogy megkezdődjék a munkaidő; azonnal megkereste tegnapi vitapartnerét: „Idefigyelj! Te nekem ne helyeselj, ha hülyeséget mondok, ne hallgass rám olyasmiben, amihez te jobban értesz! Harcolj, verekedj az igazadért!” Szerencsére sok kiváló és segítőkész munkatársa volt. Neveltségesen kevés pénz-ből, megnyírbált hatáskörrel kellett megoldani az egyre hatványozódó városépítési feladatokat. Emlékeztül csak néhány címszó, kezdve a legnehezebbikkel: Nagy-Budapest létrehozása! A lakóházak államosítása; iskolák államosítása; az IKV megszervezése; kihalófélben levő szakmákban — kőfaragó, műbútorasztalos, ötvös stb. — az utánpótlás biztosítása, tanműhelyek, szakiskolák létesítése... oldalakon át folytathatnánk a lajstromozást. Mindeközben résen lenni, védekezni a túlkapasok ellen... „Be akarták zárni a Mátyás pincét. Ehelyett én behoztam Kispestről a legjobb vendéglős fiát, Papp Bandit, kineveztem üzletvezetőnek; híres lett ő is, híres maradt a Mátyás pince is.” Rothschild Klára szalonját is be akarták csukni. Kijárta, hogy „Belker vállalat”-ként tovább működjön, de maradt a patinás név, s a vele fémjelzett munka. Ha nyilvánvaló ostobasággal találkozott, elővette a saját józan eszét és aszerint cselekedett, fölverteze magát szakértői véleményekkel. „Le akarták bontatni a Millenniumi Emlékművet. Nem engedtem. Jártak a nyakamra: legalább az anygalt vétessem le! Nem. Le kell bontatni a Batthyány téri templomot! Szakemberekkel elmagyaráztattam a templom műemléki értékét — a műemlék maradhatott...” Vi-

szont a tervezett felvonulási téren állott templom csakugyan „útban volt”, azt lebontották. „Bevallom, sokkal jobban fájt a szívem a gyönyörű plátnokért, amiket itt ki kellett irtani.”

A nagy mű: Budapest Általános Városrendezési Terve is az ő céltudatos irányítómunkája idején készült el, 1953-ban. (Akkori munkatársa mondja: Pongrácz jó légkört teremtett, humánus magatartása szárnyakat adott a környezetében dolgozó tehetséges embereknek.) És itt, a Városházán tett szert élete legértelmesebb barátságára is. A rendkívül intenzív együttes munkában alaposan megismerték egymást Bartos Istvánnal, és egyre szorosabb emberi közelségbe kerültek. „Hála Bartosnak”, hogy például a József Attila lakótelepet olyan nagy körültekintéssel tervezték meg. Együtt kezdtek hozzá a Lágymányos beépítéséhez, rendezték a Feneketlen tó környékét; ezek a munkálatok különösképpen a szívéhez nőttek. És nemcsak Bartos miatt. Időközben ő maga is XI. kerületi lakos lett. Igaz, nem egykönnyen.

Már jóideje polgármester volt, és még mindig Kispesten laktak, felesége leánykori otthonában, az egyetlen szobában. A környék csatornázatlan volt, a fürdőszobát, angol W. C.-t feléjük mindenki nélkülözötte. Felettesei többször figyelmeztették: ez már tüntetés-számba megy, hiszen a gépkocsivezetője is összkomfortos lakásban él már! Holott a polgármester nem álszeméremből ragaszkodott a valóban kényelmentlen hajlékhoz, puritán sem volt — egyszerűen nehezére esett megválni az „igen jó szomszédoktól”. Megnyugtató volt ide naponta hazatérni, gondoktól gyötört fejét régi vasas barátai környezetében átszelőltetni. Végülis beadta a derekát; a kézhez kapott villa-címeket továbbadta a feleségének, hogy ő válassza ki új lakusukat. Így költöztek be egy négyszobás, kertes gellérthegyi házba. (Amikor pedig egyik szaktársa pro-

A tanácselnök a Népstadion építőivel (1952 körül)

A nyugalmazott tanácselnök, feleségével (1960)

tekcióért jött hozzá, hogy segítsen rajta, szerezzon lakást — megfelezte vele a sajátját. Felesége halála után a maradék két szoba is rettentő üres kongott...)

Kisebb-nagyobb horderejű feladatok megoldása, intézkedések ezrei befolyásolták a főváros lakóinak életét és a városkép alakulását Pongrácz Kálmán polgármestersége-tanácselnöksége idején is. Hogy mai szemmel, lehiggadt fővel, sok-sok tapasztalattal a háta mögött sok mindent netán már másképp csinálna? Azt hiszem, szónoki a kérdés, s nem is az alkalomhoz illő.

rog a télikertben berendezett esztergaműhely gépei, szerszámai között, ahol mindig a legotthonosabban mozgott. Kinek s miért barkácsoljon ma már?

Erre nincs mit felelni. Mint ahogy a bevezetőben feltett kérdésre, húsz hosszú esztendő csöndjére sem találtam választ. Mielőtt jegyzeteimet félretenném, még egy mondatát idéirom: „Úgy érzem, mintha nem is egy, de több életem lett volna...”

Lejegyezte:

Kövendi Judit

A szerény otthon 80 éves gazdájáról egy rokon-fiatalasszony gondskodik

1978 októberében...

Ezekben a napokban sokan fölköszöntöttek. Jólesett a figyelem — és fásasztó is volt. Elszokott ekkora jóvén-menéstől. 1958-ban nyugalomba vonult. A közéleti szerepléstől visszahúzódott. De ha ülésezik a Parlament, részt vesz az ülészakon; 1949 óta országgyűlési képviselő. (Egykori társadalmi, állami megbízatásairól, pártfunkcióiról, kiténtetéseiről is hosszú listát lehetne készíteni.)

A régi szaktársak gyakran látogatják. Eljönnek, akik még megvannak a Vagonyár 545-ös műhelyéből. De a legjobb barát pótolhatatlan úrt hagyott maga után... „Amióta nyugdíjban vagyok, azóta is hetente legalább kétszer együtt voltam Bartossal. Pedig ő mindvégig feszített tempóban dolgozott. Együtt jártunk úszni, együtt mentünk borbélyhoz, sétáltunk, olykor autóval kirándultunk — s nagyon jókat diskuráltunk. Érdekes: sose városházi dolgozról...”

A nyugalmazott tanácselnök most már többnyire otthon ül. Olvasgat; mostanában Krúdyt vette elő. Nézi a televíziót, rádiót hallgat, töpreng az emberiség jövőjén. S bánatosan topo-

A télikert: komplett esztergaműhely

